

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Ш.Р.Ураков

СамДУ Каттақўрғон филиали директори,
п.ф.ф.д., доцент.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ПРОФЕССОР- ЎҚИТУВЧИЛАР ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР

Дунёнинг етакчи олий таълим муассасаларида профессор-ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолиятини такомиллаштириш таълим хизматлари сифатини оширишнинг асосий омили сифатида қаралади. Олий таълим тизимида профессор-ўқитувчилар педагогик фаолиятининг юқори сифат даражаси нафақат таълим муассасалари инфратузилмасини такомиллаштиришга, шунинг билан биргаликда бутун таълим тизими фаолияти самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади.

Бугунги кунда АҚШ ва Европанинг ривожланган давлатларида олий таълим тизими профессор-ўқитувчиларининг касбий педагогик фаолиятини такомиллаштириш муаммоларини доимий равишда ўрганадиган бир қатор ихтисослашган тадқиқот марказлари фаолияти йўлга қўйилган. Жумладан, олий таълимни ўрганиш ассоциацияси (ASHE), Америка университетлари ассоциацияси (AAU), Европа университетлари ассоциацияси (EUA), Олий таълим сифатини таъминлаш бўйича Европа ассоциацияси (ENQA) ва бошқалар таълимнинг халқаролашуви шароитида профессор-ўқитувчилар фаолиятини такомиллаштириш методикаларини яратиш бўйича тадқиқотлар олиб бормоқда.

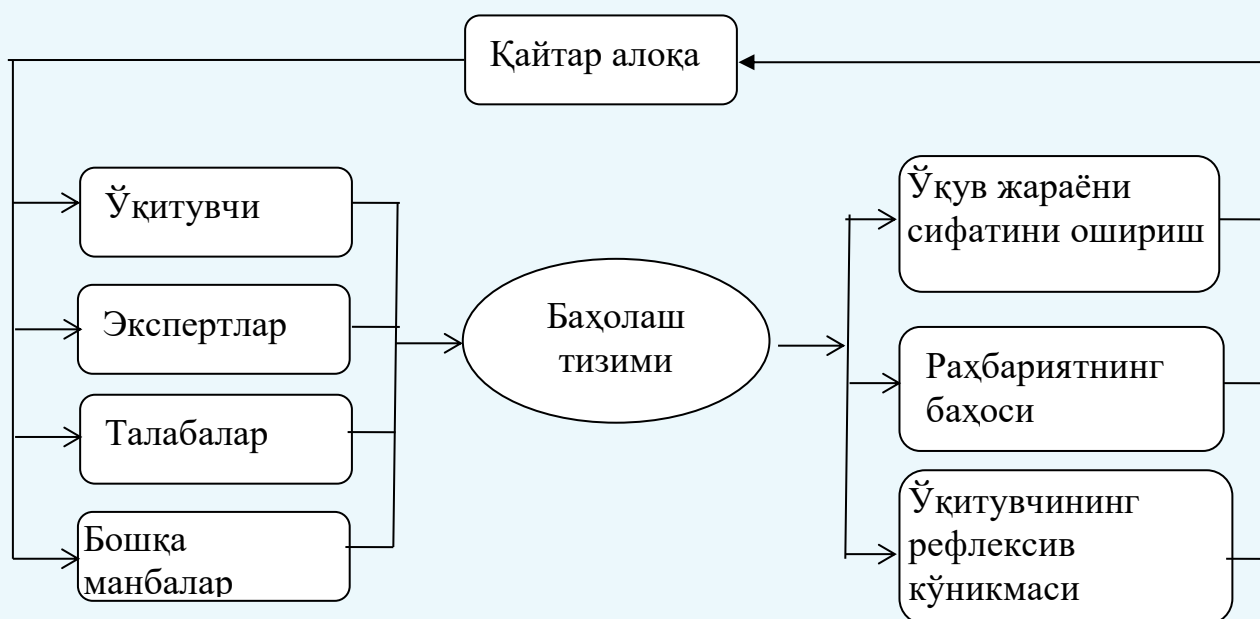
Профессор-ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолиятини баҳолаш нафақат малака ва билим даражасини таҳлил қилишни, балки ушбу билимларни талабаларга етказиш қобилиятини ҳам ўз ичига олади. Ушбу кўрсаткичларни биргаликда ўрганиш хорижий университетлар ва бошқа таълим муассасалари даражасида ҳам, бутун таълим тизими учун ҳам асосланган маълумотларни олиш имконини беради. Касбий-педагогик фаолиятни баҳолаш тизимининг

муваффақиятли ишлаши қўлланиладиган баҳолаш усулларини доимий равишда модернизация қилиб бориш, мавжуд камчиликларни тезкор коррекциялаш имкониятига узвий боғлиқ. Шу нуқтаи назардан самарали натижаларга эришган дунёнинг топ университетлари тажрибасини ўрганиш тизим даражасини ошириш имкониятини кенгайтиради.

АҚШ ва Европада ўқитувчиларни баҳолашнинг асосий усуллари

Хорижий амалиётда ўқитувчилар фаолияти тўғрисида статистик маълумотларни олишнинг асосий манбаи талабаларнинг мақсади ва эҳтиёжларини инобатга олган ҳолда тузиладиган сўровномалар натижалари ҳисобланади. Шунингдек, комплекс баҳолашни амалга оширишда эксперт баҳолари ва ўқитувчининг рефлексив кўникмалари муҳим рол ўйнайди. Олинган натижалар, биринчи навбатда, ўқитувчига таълим жараёнига ёки ўз фаолиятига ўз вақтида тузатишлар киритиши учун тақдим этилади; иккинчидан, таълим муассасаси раҳбарияти ушбу маълумотлардан ўқитувчи фаолияти самарадорлиги, иш ҳақини тартибга солиш ва бошқаларга оид қарорлар қабул қилишда фойдаланади; учинчидан, вазирлик ва юқори ташкилотлар ушбу маълумотлар асосида бутун таълим тизими фаолиятининг комплекс баҳосини ва белгиланган муаммоларни ҳал этишнинг намунавий механизмларини шакллантирадilar.

Олий таълим ўқитувчиларини баҳолаш тизимидаги алоқалар тузилиши схематик тарзда қуйидагича ифодаланиши мумкин (1-расм).

1-расм. Олий таълимда педагогик фаолиятни баҳолаш цикли

Ўқитувчиларни баҳолаш тизимининг барча усуллари икки тоифага бўлиш мумкин: форматив ва сумматив. Тадқиқотларга кўра [1], форматив таҳлил “ўқитувчилар ва талабалар томонидан ўзлари иштирок этаётган ўқув ва таълим фаолиятини ўзгартириш учун тақлиф сифатида фойдаланиладиган маълумотларни тақдим этувчи ҳаракатларни назарда тутди”. Сумматив баҳолашни “курстан кейинги баҳолаш, кимнингдир ютуқларини

умумлаштирадиган ўлчовни таъминлайдиган ва эришилган нарсаларни ҳақиқий тавсифлаш” деб қараш мумкин.

Ушбу турдаги тадқиқотлардаги сезиларли фарқларга қарамай, кўплаб усуллар тўлиқроқ маълумот олиш учун иккала таҳлил турини ҳам ўз ичига олади. Чунки форматив таҳлилдан олинган маълумотлардан комплекс баҳо бериш учун фойдаланиш мумкин, сумматив таҳлил эса форматив таҳлил усулларини мослаштириш ва такомиллаштириш учун фойдаланиладиган маълумотларни тақдим этади. Жаҳон амалиётида профессор-ўқитувчилар таркибини баҳолашнинг жуда кўп турли хил усуллари мавжуд, жумладан:

- Талабалар рейтинги асосида баҳолаш
- Экспертлар томонидан баҳолаш
- Ўз-ўзини баҳолаш (аутомониторинг)
- Битирувчиларнинг рейтинг асосида баҳолаш
- Сўровнома (талабалардан, иш берувчилардан) орқали баҳолаш
- Ютуқларни баҳолаш
- Таълим натижаларига асосланган баҳолаш
- Педагогик маҳорат ва малакаларни баҳолаш
- Ўқитувчининг шахсий сифатларини баҳолаш ва ҳ.к.

Талабалар рейтинги асосида баҳолаш.

Ушбу баҳолаш шакли энг кенг тарқалганлардан бири бўлиб, XX асрнинг 60-йиллари охири ва 70-йилларининг бошидан буён қўлланилади. Талабалар рейтингидан фойдаланиш асосида баҳолаш тадқиқотлари аноним бўлса ҳам, талабалар турли психологик сабабларга кўра балларни ҳаддан ташқари ошириб юборишлари ёки ҳаддан ташқари кам баҳо беришлари мумкин. Бундан ташқари, "Рейтингни тузишда талабалар барча таълим муаммолари учун ўқитувчиларни айблашади, таълим муассасаси раҳбариятининг роли ёки инфратузилманинг таъсирини унутишади" [2, 3].

Умуман олганда, талабалар рейтинги асосида баҳолаш қуйидаги кўрсаткичларга асосланади:

- шахсий хусусиятлар;
- ўрганилаётган фан бўйича билим даражаси;
- талабалар билан мулоқот қилиш;
- профессионаллик;
- дарс бериш услуби;
- аудиторияни бошқариши.

Ушбу кўрсаткичларнинг ҳар бирида талабалар томонидан баллик шкала бўйича баҳоланадиган турли хил аниқ кўрсаткичлар мавжуд, сўнгра ушбу параметрлар бўйича ўртача кўрсаткичлар кўрсатилади ва улар асосида умумий рейтинг тузилади. Бундан ташқари ушбу турдаги кўрсаткичлар ўртасида барқарор корреляция мавжудлиги исботланган.

Талабалар томонидан ўқитувчини баҳолашга турли омилларнинг таъсири америкалик олимларнинг тадқиқотида эконометрик модел билан ўрганилган [4].

Маълумотлар тўплаш мақсадида Огайё штати университети танланди ва унинг доирасида микро ва макроиктисодиёт курсларини ўқиган беш юз нафар талаба томонидан тузилган рейтинг тузилди. Модел жорий курс давомида олинган баҳолар билан ўқитувчилар ва умуман курсни баҳолаш ўртасида барқарор тўғридан-тўғри пропорционал боғлиқлик йўқлигини кўрсатди. Бироқ, олимлар шуни кўрсатдики, талабалар эркак ўқитувчилари учун ўз балларини кўпайтирадilar ва аёлларни кам баҳолайдилар ҳамда ўртача ҳисобда чет еллик ўқитувчилар америкалик ҳамкасбларига қараганда пастроқ баҳо олишади.

Тадқиқотда қайд этилишича, талабалар олинган билимлар миқдорини эмас, балки ўқитувчининг шахсий фазилатлари ёки аудиториядаги муҳит каби таълим жараёнининг бошқа жиҳатларини фаолроқ баҳолайдилар. Таърифланган муаммоларни ҳисобга олган ҳолда, модел муаллифлари талабалар рейтингидан фақат эксперт рейтинглари билан биргаликда фойдаланишни таклиф қилишади. Баҳолашни бузиши мумкин бўлган яна бир муҳим ҳолат - дарсга қатнашишнинг мажбурийлиги, дарсларга боришга мажбурлаш талабаларда норозилик ҳиссини келтириб чиқаради, шунингдек, якуний баҳонинг пасайишига олиб келади[5].

Талабалар рейтингини ўқитувчилар таркибини баҳолашнинг мустақил ёки ягона усули сифатида қўллаш қийин, аммо ҳозирги вақтда кўплаб мамлакатларда (айниқса АКШда) улар ўқитувчиларни аттестациядан ўтказишнинг асосий усули ҳисобланади. Бошқа камчиликлар қаторида Антверпен университети олимлари [6] қайд этишларича, Европа амалиётида бундай рейтинглар ҳар бир параметр учун оз сонли саволлар асосида тузилади, бу эса баҳолашнинг долзарблигини чеклайди. Уларнинг фикрига кўра, талабалар рейтингини тузиш бир неча босқичлардан ўтиши керак: биринчидан, сўровномани яратиш, иккинчидан, кўрсаткичларнинг қайси бири баҳолаш учун қулайроқ эканлигини аниқлаш учун талабалар гуруҳининг ижтимоий фикри муҳим ҳисобланади.

Умуман олганда ОТМларда профессор-ўқитувчилар фаолиятини баҳолашда таълим истеъмолчиларининг ўрни муҳим ҳисобланади. Қачонки талабанинг таълим олиш эҳтиёжлари ва таълим мақсадлари таълим натижаларига йўналган бўлса, профессор-ўқитувчининг касбий-педагогик фаолиятини такомиллаштирувчи омилга айланади. ОТМ раҳбариятининг талабаларни таълим олишга бўлган интилишини рағбатлантириш, фанлар бўйича назоратларда реал билим, кўникма ва малакаларни баҳолашга устуворлик бериши, фаол таълим муҳитининг шаклланишига олиб келади. Шу нуктаи назардан талабанинг қониқиш ва академик аспект ўртасидаги боғлиқлига асосланиб, профессор-ўқитувчиларнинг касбий-педагогик фаолиятини баҳолашнинг самарали усуллари ҳамда индикаторларини такомиллаштириш муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Кеннеди Д., Хайленд Э., Райан Н. Написание и применение результатов обучения: практическое руководство. Реализация Болонского процесса в вашем вузе. Использование результатов обучения и компетенций // Болонский процесс: Результаты обучения и компетентностный подход (книга-приложение 1) / Под.

науч. ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Байденко. М.: Иссл. центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. С. 476–502.2.

2. Greenwald A.G. Validity Concerns and Usefulness of Student Ratings of Instruction // American Psychologist. 52(11). 2005.P.1182-1186.

3. OECD. The path to quality teaching in higher education//2008.P.1-50.

4. Weinberg B. A., Belton M. F., Masanori Hashimoto. Evaluating Teaching in Higher Education // Journal of Economic Education. 40. № 3. 2009. P. 227–261.

5. Neal C., Elliott T. The ethics of setting course expectations to manipulate student evaluations of teaching effectiveness in higher education: An examination of the ethical dilemmas created by the use of SETEs and a proposal for further study and analysis // Contemporary Issues In Education Research. 2 (3). 2009. P. 7–10.

6. Hubball Harry, Clarke A. Scholarly Approaches to Peer-Review of Teaching: Emergent Frameworks and Outcomes in a Research-Intensive University. Transformative Dialogues: Teaching & Learning Journal. Vol. 4. Issue 3. March 2011.